

Peter
Handke
OGLEDI

Prevela s nemačkog
Dušica Milojković

Laguna

Naslov originala

Peter Handke

VERSUCH ÜBER DIE MÜDIGKEIT

VERSUCH ÜBER DIE JUKEBOX

VERSUCH ÜBER DEN GEGLÜCKTEN TAG. EIN WINTERTAGTRAUM

VERSUCH ÜBER DEN STILLEN ORT

VERSUCH ÜBER DEN PILZNARREN. EINE GESCHICHTE FÜR SICH

Versuch über die Müdigkeit. © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1989

Versuch über die Jukebox. © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1990

Versuch über den geglückten Tag. Ein Wintertagtraum.
© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1991

Versuch über den Stillen Ort. © Suhrkamp Verlag Berlin 2012

Versuch über den Pilznarren. Eine Geschichte für sich. ©
Suhrkamp Verlag Berlin 2013

All rights reserved by and controlled through Suhrkamp
Verlag Berlin

Translation copyright © za srpsko izdanje 2021, LAGUNA

OGLEDI

Sadržaj

Ogled o umoru	9
Ogled o džuboksu. Pripovetka	47
Ogled o uspelom danu. Zimski san	105
Ogled o Tihom mestu	147
Ogled o zaluđeniku gljivama. Priča za sebe	195
<i>O piscu.</i>	293

OGLED O UMORU

„Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς προσευχῆς ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς εὗρεν κοιμωμένους αὐτοὺς ἀπὸ τῆς λύπης.“

„Kada ustade od molitve, dođe k svojim učenicima i naše ih snene od žalosti.“

Luka 22, 45

Ranije sam umeo da se bojim samo umora.

Kada to ranije?

U detinjstvu, tokom dugog perioda studija, pa još i u godinama prvih ljubavi, upravo tada. Za vreme božićne mise dete je uvek sedelo među svojom porodicom, u seoskoj crkvi prepunoj ljudi, zaslepljujuće osvetljenoj, koja je sva odjekivala od poznatih božićnih pesama, okruženo mirisom tkanine i voska, a umor ga je pritiskao sa žestinom patnje.

Kakva je ta patnja bila?

Kao što bolesti nazivaju „ružnim“, ili „zloćudnim“, i taj umor bio je jedna ružna i zloćudna patnja; sastojala se u tome što je iskripljavala i sakatila kako okruženje – ljude u crkvi pretvarala je u lutke od filca i valjanog sukna, stisnute kao ovce u toru, a oltar, zajedno sa svetlucavim ukrasima u nejasnoj daljini, pretvarala je u mesto mučenja, praćenog čudnim ritualima i formulama sveštenika koji služi – tako i samog ćutljivog mene,

pretvarajući me u grotesknu figuru s glavom slona, podjednako teškom, suvih očiju, zborane kože. Umorom lišen materije sveta, u ovom slučaju zimskog sveta, mirisa vazduha i snega, prazne okoline bez ljudi, recimo tokom vožnje sankama noću ispod zvezda, kada su druga deca postepeno nestajala u kućama, daleko iza ruba sela, sam, oduševljen. Potpuno *tu*, u tišini, u hujanju vetra, u plavetnilu puteva koji se lede – „steže“ kaže se za tako prijatnu hladnoću koja budi radost. Ali sada, tamo u crkvi, prisutan je sasvim drugačiji osećaj hladnoće, potiče od umora koji steže kao gvozdena devica, a ono, dete, usred mise sam moljakao da idemo kući, što je za početak ispalo prosto „napolje!“, i time sam članovima porodice (još jednom) pokvario zajedničke časove s drugim meštanima, koji i tako bivaju sve ređi, jer se narodni običaji gube.

Zašto optužuješ sebe (ponovo)?

Jer je tadašnji umor već i sâm bio povezan s izvesnim osećajem krivice koji ga je još više pojačavao, s akutnim bolom. Ponovo si zakazao u zajednici: čelični obruč oko slepoočnica, a uz to i srce koje krvari; decenijama kasnije ponavljao mi se neki nagli stid zbog tog umora; čudno je samo da su mi članovi porodice kasnije, doduše, ponešto i zamerali, ali nikada njega...

Da li je to ličilo na umor iz studentskih dana?

Ne. Osećanja krivice nije više bilo. Umor u slušaonicama me je, naprotiv, čak navodio i da postanem tvrdoglav ili buntovan. Po pravilu uzrok nije bio toliko zagušljiv vazduh i stisnutost studentata u malom prostoru, koliko nezainteresovanost predavača za materiju koja bi ipak trebalo da bude njegova. Nikada više nisam doživeo ljude koje njihova struka toliko ne nadahnjuje kao te profesore i docente na univerzitetu; svako, da, čak i svaki bankarski službenik, dok lista novčanice koje uopšte nisu

njegove novčanice, svaki asfalter, u vrelom prostoru između sunca koje prži odozgo i kazana s vrelim asfaltom ispod, deluje mi poletnije. Kao strugotinom ispunjeni dostojanstvenici, čiji glasovi nikada ne dolaze od onoga o čemu govore, nikad u svojevrsnom zamahu zaprepašćenja (i samog dobrog predavača u suočavanju s predmetom o kojem govori), oduševljenja, naklonosti, zapitanosti, obožavanja, gneva, ogorčenja što ni sam ne zna, a sve to prenosi drugima; mnogo pre bi se moglo reći da je to bilo samo verglanje, otaljavanje i ritmično recitovanje, i to ne u tonu iz punih grudi jednog Homera, već u tonu priprema za ispit – u najboljem slučaju, s vremena na vreme, u nekom šaljivom međutonu ili podrugljivom aludiranju namenjenom posvećenima, dok se napolju pod prozorom zelenelo i plavilo, a zatim i smrkavalo: sve dok se umor od slušanja ne bi pretvorio u neraspoloženje, a neraspoloženje u zlovolju. I opet, kao u detinjstvu, ono: „Napolje! Što dalje od svih vas ovdle!“ Ali kuda? Kući, kao i onda? Ali tamo, u iznajmljenoj sobici, tokom studentskih dana plašio sam se jednog drugog, novog, u roditeljskoj kući nepoznatog umora: umora u sobi na rubu grada, u kojoj živim sam: „umora od samoće“.

Ali čega sam tu imao da se bojim? Nije li odmah pored stola i stolice u sobi bio i krevet?

Spavanje kao izlaz nije dolazilo u obzir. Kao prvo, ta vrsta umora delovala je kao da prelazi u svojevrsnu paralizu, iz koje po pravilu nije bilo moguće mrdnuti ni malim prstom, a kamoli trenuti okom; kao da je zastalo čak i disanje, tako da se čovek osećao dubinski ukočenim i obamrlim, kao stub umora; a ako bih ipak zakoračio do kreveta, nakon brzog, nesvesti sličnog sna – bez pravog osećaja spavanja – probudio bih se čim se okrenem, i to pravo u nesanicu, uglavnom tokom cele noći jer se umor od samoće u studentskoj sobi obično javljao kasno po podne ili rano uveče, u sumrak. O nesanicu su, međutim,

već dovoljno pričali drugi: kako na kraju nesanica određuje čak i pogled na svet, kako život, i uz najbolju volju, pretvara u nesreću, pa svako delanje može da nam izgleda besmisleno, a svaka ljubav smešna. Kako čovek bez sna leži sve dok ne počne da sviće, što znači prokletstvo za njega, a povrh njega, u paklu njegove nesanice i za sva promašena, na pogrešnu planetu dospela, podmukla ljudska bića ... I ja sam bio u svetu besanih (a tu sam, često, i dalje). Uoči proleća, prve ptice lete još po mraku, a istočnije to i inače često čine – kao da su pune prezira, ali sada se resko dovikuju dok odlaze u svoje majušne postelje: „opet-jed-na-noć-bez-sna“. Izbijanje crkvenih zvona na svakih četvrt sata, koje se dobro čuje i iz najveće daljine, kao da opet najavljuje loš dan. Tuča, frktanje i dreka dva mačora koji odmeravaju snage dok je sve oko njih nepomično, kao glasno javljanje i jasno oličenje onog zverskog u centru našeg sveta. Navodni uzdasi ili krici zadovoljstva neke žene, koji u jednako nepomičnom vazduhu namah počinju, kao kad se nad samom glavom usnuloga, na pritisak dugmeta, pokreće nekakva serijski napravljena mašina, kao da iznenada padaju sve naše ljubazne maske i ponovo se vraćaju panična opsednutost sobom (tu se ne voli neki par, već opet svako od njih na sav glas voli jedino sebe) i podlost. Raspoloženja povremene nesanice – onima koji stalno ne mogu da spavaju, međutim, bar kako sam ja uvek shvatao njihove priče, njihova nesanica naposletku može da izgleda kao da podležu nekoj zakonitosti.

Ali ti, koji ipak ne patiš od hronične nesanice: jesi li se namerio da pričaš o nesanici u svetu, ili o umoru?

Prirodnim putem, preko priče o nesanici do priče o umoru ili, ispravnije rečeno, u množini: hoću da pričam o različitim slikama sveta različitih umora. Koliko se, recimo, svojevremeno trebalo plašiti onog načina umora koji je mogao da se pojavi zajedno s nekom ženom. Ne, taj umor se nije pojavljivao, on

se događao, kao neki fizički proces; kao deoba, podela, cepanje. I nikad nije pogađao samo mene, već svaki put istovremeno i ženu, kao da, poput neke vremenske pojave, dolazi spolja, iz atmosfere, iz prostora. Ležali smo, stajali ili sedeli, podrazumevalo se zajedno, nas dvoje, a onda bismo u trenu bili neopozivo rastavljeni. Takav trenutak uvek je bio trenutak kad se uplašiš, možda čak i užasneš, kao prilikom pada: „Stoj! Ne! Ne!“ Ali ništa ne pomaže; oboje su već pali, nezadrživo, daleko jedno od drugog, svako u svoj narasli umor, ne naš, već moj ovde, a tvoj tamo. Moguće je i da je umor u tom slučaju samo drugo ime za nedostatak osećanja, ili otuđenost, za onaj pritisak koji leži na okruženju para, ako je to prava reč za tu stvar. Čak i kada je mesto zbivanja bilo, na primer, neki veliki klimatizovani bioskop: postalo bi vruće i tesno. Redovi sedišta su se krivili. Boje na platnu postajale su nejasne i bledele. Ako bismo se slučajno dodirnuli, svako bi trgao ruku, kao da ga je neprijatno udarila struja. „Kasno popodne... nad bioskopom *Apolo*... iz vedra neba sručio se katastrofalni umor. Podlegao mu je jedan mladi par, koji je došao rame uz rame, ali je udarnim talasom umora katapultiran na dve različite strane i na kraju filma, koji se uzgred budi rečeno zvao *O ljubavi*, ne razmenivši nijedan pogled ni reč, zauvek su otišli različitim putevima.“ Da, takvi umori, koji razdvajaju, čoveka uvek obaraju i nemošću i nesposobnošću da se pogleda u onog drugog: ništa i ama baš ništa nisam mogao da joj kažem: „Umoran sam od tebe“, čak ni prosto: „Umoran!“ (što bi nas možda, kao zajednički krik, oslobodilo iz usamljeničkih pećina): Takvi umori nam sprže moć govora, sprže nam dušu. A da smo tada samo zaista bili u stanju da krenemo različitim putevima! Ne, ti umori čine da podvojeni iznutra moraju spolja, kao tela, da ostanu zajedno. A pritom se onda događa i to da oboje, opsednuti demonom umora, počinju da se plaše sebe.

Da se plaše koga?

Svako od onog drugog. Ta vrsta umora, nema, kakva jeste i mora da ostane, gonila je na nasilje. Ona se možda izražavala samo pogledom, koji onog drugog izobličava ne više kao pojedinačnu osobu, već i kao drugi *pol*: ružnoća i smešnost ženskog ili muškog pola oličena u toj ženskoj glavi, u tom nepopravljivom muškom stvoru. Ili se nasilje događa skriveno, nad nekim trećim, u načinu na koji kao uzgred ubijemo neku muvu, u rasejanom čupanju cveća. Dešava se i da čovek sam sebi nanese bol, tako što se ugrize za jagodicu prsta kad se onaj drugi razgoropadi; tako što sebe udari pesnicom u lice, ili tako što se, poput malog deteta, ali bez njegovih zaštitnih slojeva, poleđuške baci na zemlju. Ali ponekad se neko ko je tako umoran i fizički baca na svoga sapatnika u zatvoru, osobu s kojom je zatvoren, na neprijatelja ili neprijateljicu, hoće da ga udarcem skloni s puta, pokušava da se uvredama i porugama od njega oslobodi. To nasilje prilikom umora para ipak je jedini izlaz za njih; jer posle toga razlaz po pravilu uspeva. Ili pak umor ustupa mesto iscrpljenosti, u kojoj ponovo može da se dođe do vazduha i da se predomisli. Tada se možda ipak okrenu jedno ka drugome, i začuđeno se zagledaju jedno u drugo, još trepereći od onoga što se upravo zbilo, nesposobni da shvate. Odatle, međutim, opet može da nastane sposobnost da onog drugog vidimo, ali sasvim drugačijim očima. „Šta nam se to samo desilo, tamo u bioskopu, na ulici, na mostu?“ (Čovek ponovo dolazi i do glasa da to izgovori, nenamerno zajednički, ili mlađić izgovori umesto devojke, ili obrnuto.) Utoliko takav umor koji se spusti na dvoje mladih može da znači čak i preobražaj: preobražaj početne bezbrižne zaljubljenosti u nešto ozbiljno. Nikome ne pada na pamet da drugoga optužuje za ono što je upravo uradio; umesto toga, oboma su im se oči otvorile za jednu uslovljenost nezavisnu od pojedinca, za zajedništvo, za nastanak zajedništva čoveka i žene, uslovljenost koja je ranije, recimo, nazivana „posledicama praroditeljskog greha“, a danas ne znam kako se zove. Ako bi im oboma pošlo za rukom da

tom umoru umaknu, u svome pamćenju bi ostali kao dvoje koji su izbegli katastrofu i koji, možda i celog života – nadaju se! – treba da ostanu zajedno, pa ih onda takav umor nikada više neće zadesiti, nadaju se. I živeli bi srećno i zadovoljno, dok se nešto drugo – mnogo manje zagonetno, mnogo manje strašno, mnogo manje zapanjujuće od tog umora, ne bi isprečilo između njih: svakodnevice, koještarije, navike.

Ali postoji li taj umor koji razdvaja samo između muškarca i žene, a ne i među prijateljima?

Ne. Kad bih u društvu nekog prijatelja osetio umor, to uopšte nije bila katastrofa. To sam doživeo kao tok stvari. Zajedno smo, naposljetku, bili samo određeno vreme, a posle toga svako će opet krenuti svojim putem, sa svešću da smo prijatelji, i nakon tog trenutka umora i dosade. Umori među prijateljima su bezopasni – a među mladim ljudima u parovima koji još nisu dugo zajedno, nasuprot tome, predstavljaju opasnost. Za razliku od prijateljstva, u ljubavi – ili kako već nazivamo to osećanje ispunjenosti i celovitosti? – sa izbijanjem umora se iznenada na kocku stavlja sve. Čarolija se gubi; najednom nestaju linije sa slike onog drugog; on, ona u roku od jedne strašne sekunde više ne pruža nikakvu sliku; slika koja je još trenutak ranije postojala bila je naprosto odraz svetlosti: iz trenutka u trenutak tako može da bude i između dvoje ljudi – a što najviše plaši, to isto može da se dogodi i samom čoveku: čovek se samome sebi učini tako ružan, ili, pa: *ništavan* kao i onaj drugi s kojim je još do maločas osetno otelovljavao jedan način postojanja („jedno telo i jedna duša“); čovek hoće, isto kao i onaj prokleti drugi, da na licu mesta nestane i da ga ne bude; čak i stvari koje ga okružuju raspadaju se u beskorisnosti („kako se umorno i razmaženo vuče ovaj brzi voz“ – setio sam se stiha iz pesme jednog prijatelja): taj umor parova krije u sebi opasnost da se raširi kao umor od života, i dalje od pojedinca, da zahvati ceo

svemir, mlitavo lišće na drveću, reku što teče sporo kao da je paralisana, nebo koje bleedi. Ali pošto se nešto tako uvek dešavalo samo ako su žena i muškarac bili sami, s godinama sam počeo da izbegavam dugotrajnije situacije „u četiri oka“ (što ipak nije bilo rešenje, ili je bilo kukavičko rešenje).

A sad je vreme za jedno sasvim drugačije pitanje: pričaš li ti o onim zloćudnim, zastrašujućim umorima koji ne proističu samo iz svesti o dužnosti – mada pripadaju toj temi – između ostalog i zato, kako mi se čini, tako teško, dosadno, uz sva preterivanja – istorija nasilnog umora ipak je preterana, ako ne i izmišljena – malodušno?

O najgorim umorima dosad nisam govorio samo malodušno već i bezdušno. (A to nije obična igra reči, koja samo sebe radi izdaje stvar o kojoj govori.) Samo nemoj da na bezdušnost moga pripovedanja u ovom slučaju gledaš kao na grešku. (Ako to ostavimo po strani, umor nije moja tema, već je moj problem – prigovor kome se izlažem). A ja bih želeo da i prema ne tako gadnim, lepšim i najlepšim umorima, koji su me i podstakli na ovaj ogleđ, ostanem sasvim bezdušan: trebalo bi da se zadovoljim time što ću odraziti sliku koju o svom problemu imam, da sebe svaki put, doslovno, postavim na pravo mesto na toj slici i da je opkolim rečima, sa svim njihovim kolebanjima i zaobilaženjima, što je moguće bezdušnije. Biti na slici, sedeti, to mi je dovoljno već kao osećaj. Ako bih za nastavak ogleđa o umoru mogao da poželim još nešto, bio bi to pre jedan osećaj: osećaj sunca i prolećnog vetra andaluzijskog jutra u martu ove godine, sada napolju u stepi kod Linaresa; da taj osećaj zadržim među prstima i dok sedim unutra u sobi kako bih uz ovaj predivni osećaj međuprostora među prstima, pojačan naletom mirisa kamilice koja raste iz ruševina, u narednoj rečenici prešao na *dobre* umore; odgovara im, a pre svega ih čini lakšim od prethodnih. Ali verujem da već sada znam:

umor je težak; problem umora, bilo koje vrste, ostaće težak. (U naletima mirisa divlje kamilice, iz jutra u jutro sve više, tu je i sveprisutni miris strvine; samo što hoću da taj zadah, kao i dosad, prepustim za to nadležnim lešinarima koji se njime najbolje hrane.) Dakle sad, ovog novog jutra, ustajem i idem dalje, s više vazduha i svetlosti među redovima, kao što to samoj stvari i odgovara, ali pritom uvek blizu tla, blizu ruševina među žuto-belim cvetovima kamilice, uz pomoć ravnomernosti doživljenih slika. Nije sasvim tačno da sam se ranije umora samo bojao. Svojevremeno, u detinjstvu, krajem četrdesetih godina XX veka i početkom pedesetih, mlaćenje žita kombajnom još je bilo događaj. Nije se automatski odvijalo na samim poljima – s jedne strane automata ulaze klasovi, a s druge ispadaju vreće žita spremnog za mlevenje – već se to tamo, kod kuće, radilo u ambarima, s pozajmljenim kombajnom, koji je u vreme mlaćenja žita išao od imanja do imanja. Za proces vršidbe bio je potreban čitav niz pomoćnih radnika, od kojih je jedan uvek snoplje, s visoko natovarenih kola koja su stajala napolju jer su za ambar bila previsoka, bacao dole narednom, koji je snop, možda i pogrešnom, nezgodnom stranom s vrhovima klasja napred, dodavao dalje glavnoj osobi unutra, kraj mašine koja je tutnjala i od koje se ceo ambar tresao, i gde bi se snop zavrteo i vrhovi klasja bili nežno gurkanji među rolnama zuba kombajna – a onda je i otpozadi izlazila prazna slama i slagala se na gomilu, a sledeći pomagač bi je svojim veoma dugim vilama podizao i dodavao poslednjem u nizu, uglavnom mnoštvu seoske dece gore na tavanu ambara, koja su slamu vukla do najdaljeg zakutka i njome punila i poslednju rupicu i čvrsto je nabijala, a što se više gomilala među njima, sve više su ostajala u mraku. Sve to je trajalo dok se kola pred vratima, čiju je veću lakoću pokazivala veća svetlost u ambaru, ne bi ispraznila, bez pauze, brzim i neprestanim tokom, koji bi, međutim, odmah zapeo ili doneo propuste ako bi neko povukao pogrešan potez. I poslednji u lancu, pri kraju vršidbe već često priteran uza zid,

skoro bez manevarskog prostora, između brda slame mogao je, ako za slamu koja se gura dalje pozadi, tamo u mraku u trenutku više ne bi našao vremena da je nagura još dalje u mrak, da poremeti proces tako što bi, gušeći se u prašini, počeo da psuje mesto na kome se nalazi. Ali kad bi se vršidba jednom srećno obavila, kad bi mašina, čija je tutnjava sve nadjačavala – jednom stala, sporazumevanje nije bilo moguće ni ako biste vikali prislonivši nekome usta na uvo – kakva je to tišina bila, ne samo u ambaru, već u celoj zemlji; kakva svetlost, koja, umesto da zaslepljuje, obavija čoveka. Dok su se gusti oblaci prašine slegali, mi bismo se klecavih kolena, posrćući i nesigurni na nogama, ali već se pomalo i igrajući, okupljali u dvorištu. Noge i ruke bile su nam izgrebane; u kosi, među prstima i među zubima imali smo slamčice. Ono što mi je od te slike najviše ostalo u sećanju jesu, međutim, naše nozdrve: od prašine ne samo sive nego crne, kod muškaraca, žena i dece. I tako smo sedeli – koliko se ja sećam uvek napolju, na popodnevnom suncu – i uz priču ili ćutke uživali u zajedničkom umoru, koji nas je, jedne na klupi u dvorištu, druge na kolima, treće dalje u travi, zaista na neki način okupio, u nekoj epizodnoj slozi, sve komšije, pa i sve generacije. Oblak umora, neki eterični umor, ujedinjavao nas je tada (dok ne bi najavili sledeći tovar za vršidbu). Iz detinjstva provedenog na selu ostalo mi je još takvih slika zajedničkog umora koji spaja.

Ne ulepšavaš li time prošlost?

Ako je prošlost bila takva da ju je moguće ulepšati, nemam ništa protiv i verujem u takvo ulepšavanje. Znam da je to vreme bilo na neki način sveto.

Ali nije li suprotnost koju ti time namećeš, između zajedničkog manuelnog rada i rada u samoći, za automatima, puko mišljenje, i tako samo po sebi nepravedno?